

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2017:02

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Fastigheten Venus 7 i Nora

Nora 164:1, fastigheten Venus 7 i Nora, Nora socken och kommun,
Västmanland

Helmut Bergold

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2017:02

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Fastigheten Venus 7 i Nora

Nora 164:1, fastigheten Venus 7 i Nora, Nora socken och kommun,
Västmanland

Helmut Bergold

Lst dnr 431-1731-2016

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2017 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2017:02

Författare Helmut Bergold

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Schaktning i kvarteret. Foto av Arkeologgruppen AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Det äldre kartmaterialet	5
Syfte	8
Metod och genomförande.....	8
Resultat	10
Fynd	12
Tolkning	15
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	16
Referenser	18
Tekniska och administrativa uppgifter.....	19
Bilagor	20

Bilaga 1. Schaktlista

Bilaga 2. Anläggningslista

Bilaga 3. Fyndtabell

1:8 000 0 100 200 300 400 Meters

Figur 1. Karta över Nora med den aktuella undersökningsplatsen nordöst om kyrkan och torget markerad med en röd cirkel. Skala 1:8 000.

Sammanfattning

Eknors Fastighets AB planerar för nya bostäder och garage under mark inom fastigheten Venus 7 i Nora stad. Fastigheten är belägen inom fornlämning Nora 164:1. Länsstyrelsen i Örebro län beslutade att innan den planerade byggnadsverksamheten fick påbörjas skulle en arkeologisk förundersökning göras i området i syfte skapa ett underlag för Länsstyrelsens fortsatta bedömning i ärendet. Fyra schakt om tillsammans cirka 80 kvadratmeter grävdes. I de fyra schakten konstaterades tio olika strukturer från olika tidsperioder.

Sammanfattningsvis har ett mindre antal sopgropar anlagts i området under 1500-talets slut och 1600-talets inledning. Därefter har odling funnits på platsen, varefter den första tomtindelningen och troligen även bebyggelse har tillkommit. Den har funnits fram till senast år 1904, då kartmaterialet återspeglar en sammanslagning av två tomter. Den nya, större tomten har fått en stenläggning, troligen en stenlagd innergård. På stenläggningen har ett fyndmaterial från tiden 1780–1820 tillvaratagits. Delar av fynden återfanns i ett omfattande träflislager i schakt 200. Troligt är att lagret har bildats i samband med byggnation i området.

Bakgrund och kulturmiljö

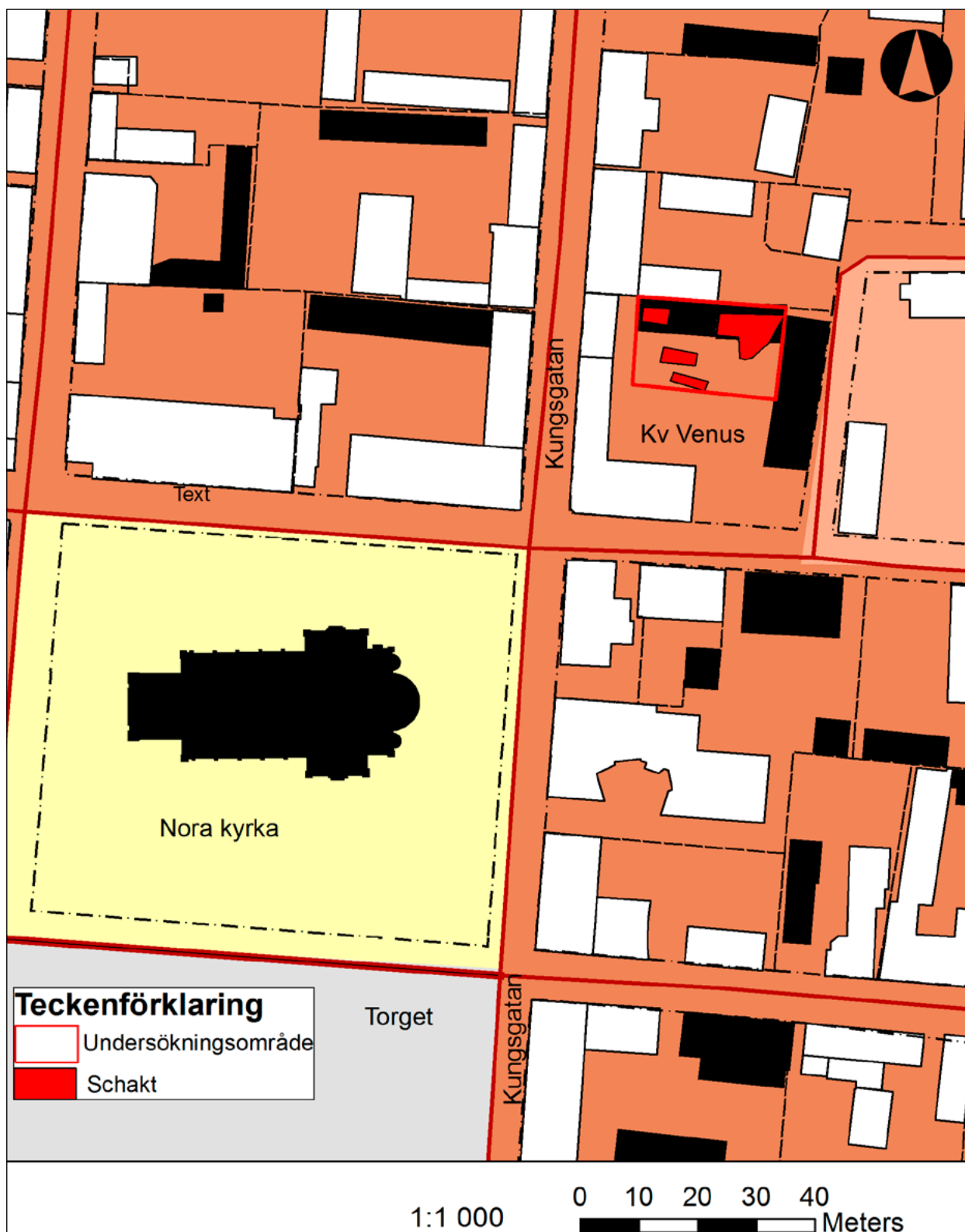
Eknors Fastighets AB planerar för nya bostäder och ett underjordiskt garage inom fastigheten Venus 7 i Nora stad. Fastigheten är belägen i Noras stadskärna och inom det område som är upptaget som fornlämning Nora 164:1, som utgörs av kulturlager med rester av äldre stadsbebyggelse från medeltid och framåt. Idag används delar av fastigheten som innergård och nyligen har ett garage och ett förråd rivits för att ge plats för de planerade byggnaderna.

Länsstyrelsen i Örebro län beslutade att innan den planerade byggnadsverksamheten fick påbörjas skulle en arkeologisk förundersökning göras i området. Arkeologgruppen i Örebro AB genomförde förundersökningen under sensommaren 2016 och arbetet bekostades av Eknors Fastighets AB.

Tidigare arkeologiska undersökningar i Nora, bland annat i närheten till nu aktuellt kvarter, har visat att det finns äldre kulturlager och byggnadsrester, men även omfattande partier med sentida markingrepp.

Det äldre kartmaterialet

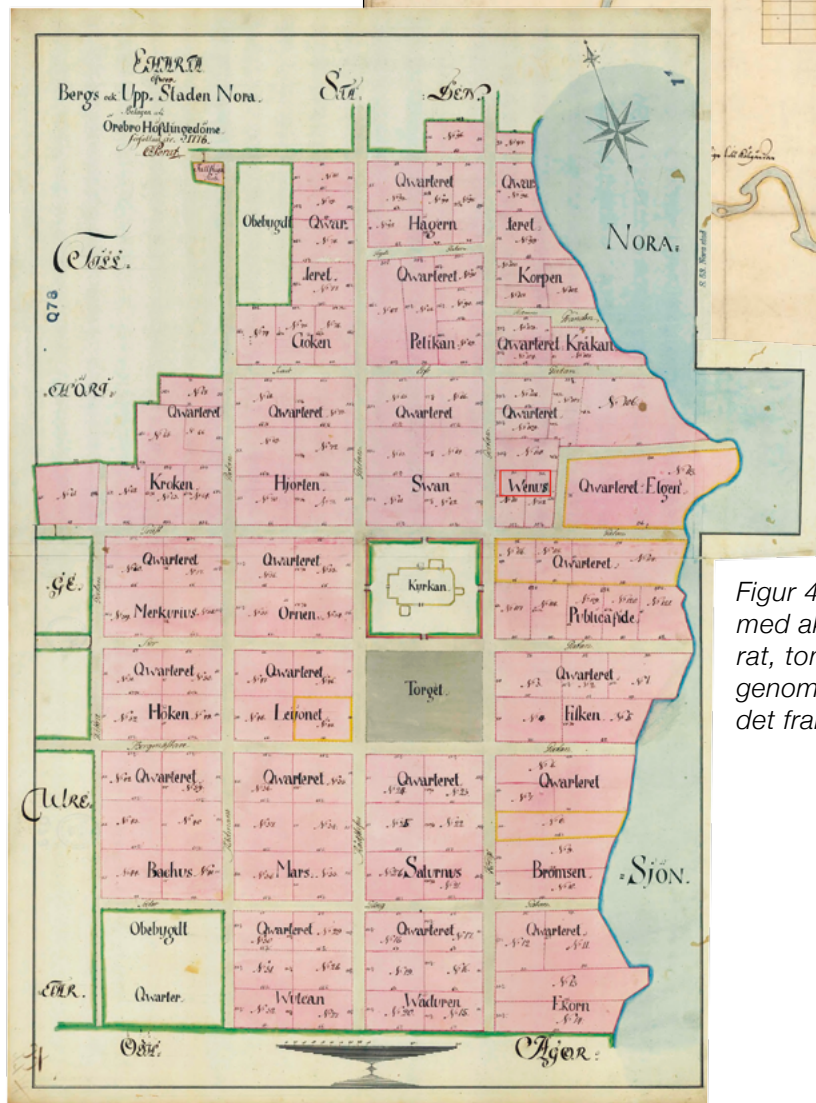
Nora fick stadsprivilegier år 1643 och inte så mycket är känt om stadens tidiga historia. Stadsplanen följer i stort sett samma mönster som den tidigaste historiska kartan från år 1644, men kartmaterialet är i övrigt detaljfattigt när det gäller stadsmiljön. Karl Poraths karta från år 1776 är den första som avslöjar något mer om livet för Noras invånare.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan över Nora med det aktuella kvarteret, förundersökningsområdet och de fyra schakten markerade. Skala 1:1 000.

Enligt kartan är kvarteret Venus indelat i sju tomter och på de två, av undersökningen berörda, tomterna finns postmästare Carl Eric Sandell och snickaren Forsell listad som ägare.

Figur 3. Karta från år 1644 där det rätvinkliga kvarterssystemet återges. Undersökningsplatsen är markerad med rött.

Figur 4. Karta från år 1776 med aktuellt område markerat, tomtgränsen som skär genom undersökningsområdet framgår

Syfte

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning av den del av fornlämning Nora 164:1 som berörs av de planerade bygg- och anläggningsarbetena inom fastigheten. Syftet med förundersökningen var följande:

1. Att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning av om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges, genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning.

Detta skulle minst innefatta:

- eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder
- eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder
- eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder
- bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats
- rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet
- bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.

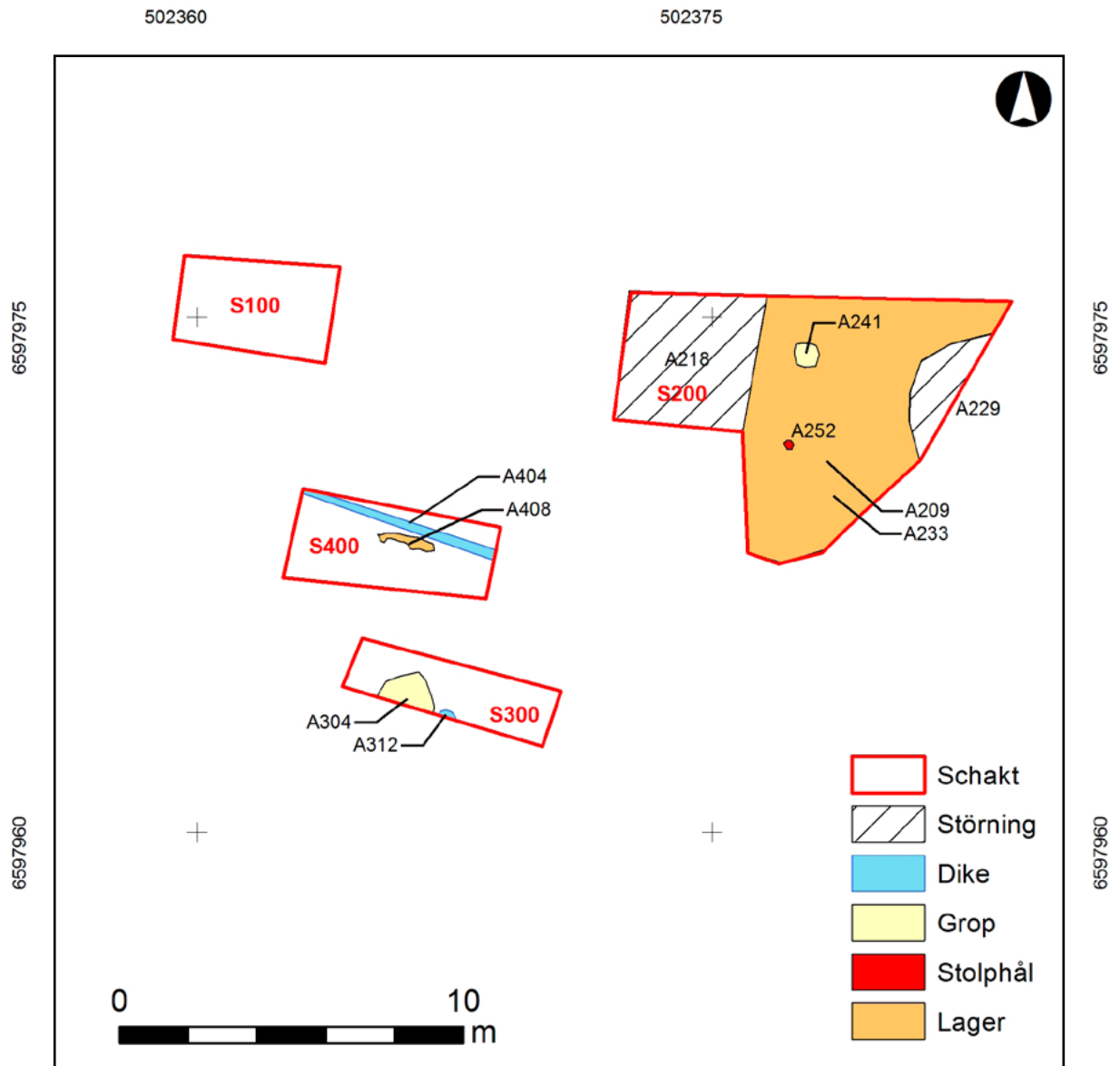
2. Att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området.

Metod och genomförande

Det aktuella förundersökningsområdet var cirka 420 kvadratmeter stort. På delar av den aktuella förundersökningsytan fanns mindre mängder rivningsmassor efter ett nyligen rivet garage och uthus. I andra delar av området fanns påfört trädgårdsgrus.

Förundersökningen genomfördes genom att schakt grävdes med grävmaskin. Enligt stadskartan från år 1776 berördes två tomter. För att få ett grepp om eventuell förekomst av lämningar lades schakten förhållandevis jämnt fördelade. Fyra schakt grävdes om en sammanlagd yta uppgående till 80 kvadratmeter, motsvarande cirka 20 procent av den totala ytan.

Inledningsvis schaktades grus och yngre fyllnadslager bort. Därefter schaktades till det att anläggningar eller kulturlager påträffades, varvid dokumentation gjordes. Slutligen följde bottengrävning helt eller delvis i schakten. Konstruktioner, anläggningar och kulturlager grävdes med handredskap.

Figur 5. Schaktplan och lägena för de olika strukturerna. Skala 1:200.

Dokumentationen gjordes med digital inmätning av schakt och påträffade arkeologiska kontexter, fynd och prover. Beskrivningar av arkeologiska kontexter, konstruktioner, anläggningar och andra strukturer gjordes skriftligt på därför avsedda kontextblanketter. För de digitala inmätningarna i fält användes en RTK-GPS och dess mätfiler fördes över i det digitala dokumentationssystem Intrasis 3. Efterbehandling av digitala data skedde i ArcGis 10.2. Sektioner upprättades för hand, vilka digitaliserades i samband med rapportarbetet. All inmätning gjordes i SWEREF 99 TM. Anläggningar och konstruktioner fotograferades med digitalkamera. Daglig säkerhetskopiering gjordes av det digitala dokumentationsmaterialet.

*Figur 6. Det i schakt 100 påträffade stendiket längs den norra schaktväggen.
Foto av Arkeologgruppen AB.*

Resultat

Fyra schakt om tillsammans cirka 80 kvadratmeter grävdes i förundersökningsområdet. Schakten var mellan 10 och 45 kvadratmeter stora med ett djup varierande mellan 0,7 och 1,2 meter. I de fyra schakten konstaterades tio olika strukturer från olika tidsperioder.

I schakt 100 som förlades till undersökningsområdets nordvästra del fanns inget av antikvariskt intresse. Ett eventuellt odlingslager fanns i de övre skikten och mot botten fanns ett stendike som löpte längs med den norra schaktväggen.

Schakt 200, som var det största schaktet, förlades till områdets nordöstra del. Det innehöll sex olika strukturer (A209, 218, 229, 233, 241 och 252). Två av dessa var större markingrepp där A218 var en stor nergrävning innehållande enbart rivningsmassor ner till orörd marknivå. A229 som låg i schaktets östligaste del utgjordes av nergrävningen för en källare och garage för en intilliggande byggnad. Mellan dessa två störningar fanns på en stenläggning ett kompakt, cirka 0,2 meter tjockt, träflislager. Träflislagret täckte en större stenläggning, en stensatt gårdsplan (A209). I stenläggningen fanns ett stolphål (A252) och i bottenleran under samtliga strukturer fanns en sopgrop om 1 meter i diameter som var 0,1 meter djup.

Schakt 300 grävdes centralt i den södra delen. I schaktväggen kunde den stenläggning som frilades i schakt 200 konstateras. Dessutom fanns ett nedgrävt stenparti, en tomtgräns (A312), som utgjordes av ett dike fyllt med sten. I schaktet fanns också en nedgrävning, en grop (A304).

Mitt i undersökningsområdet lades schakt 400. De övre skikten var omrörda och i botten fanns rester av ett stendike och ett mindre soplager (A404 respektive A408). Inget av antikvariskt intresse kunde i övrigt konstateras.

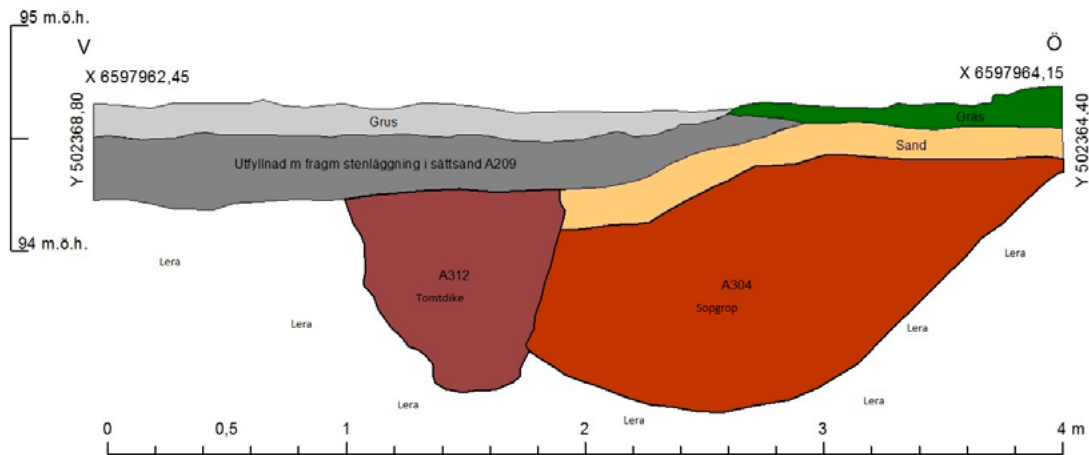

Figur 7. Delar av den stenläggning som frilades i schakt 200 och som visade sig, mer eller mindre intakt, finnas över stora delar av förundersökningsområdet. Foto av Arkeologgruppen AB.

Figur 8. Södra schaktväggen i schakt 300 där stenläggningen och nedgrävningen för tomtgränsen kan ses. Foto av Arkeologgruppen AB.

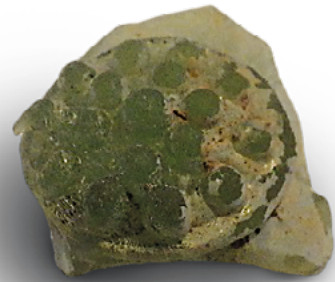
Schakt 300

Figur 9. Sektion i schakt 300, med stenläggningen som överlagrar bland annat tomt diket.

Fynd

Fynden ger tidsmässigt en splittrad bild, generellt uttryckt från 1600-talet till 1900-talet. Schakt 100 har en eventuell del av en tysk mineralvattenflaska och om så är fallet ligger den i dateringsintervallet 1780-1820. Ytterligare en fanns i träflislagret i schakt 200, då tillsammans med bland annat kinesiserande flintgods. Lagret har en ganska klar datering till perioden 1800-1900. Ett handtag till en mindre borste eller tandborste hittades i träflislagret. Det är tillverkat i ben och har spår av koppar på utsidan som sannolikt hållit fast borsten. I botten av schakt 200 fanns en söpgrop med fynd av äldre karaktär, bland annat en druvklase som har suttit som dekor på en remmare, daterad till 1600-talets mitt. Delar av kritpipor fanns i det grävda tomt diket. Det var skaftdelar och har daterats till 1700-talet. Annars är det i huvudsak rödbrännande lergods som har påträffats och som i de flesta fall kan dateras till 1700-1800-talen.

Figur 10. Flintgods i blå-vit dekor. Foto av Arkeologgruppen AB.

Figur 11. Skaft till mindre borste tillverkad i ben. Foto av Arkeologgruppen AB.

Figur 12. Dekorelement till en remmare från 1600-talets mitt. Foto av Arkeologgruppen AB.

Figur 13. Typiskt rödbrännande lergods från kvarteret. Foto av Arkeologgruppen AB.

Tolkning

Den huvudsakliga stratigrafien i området från dagens yta sett är gårdsgrus och en mindre andel gräsmatta. Ett större parti i söder hade en omrörd yta efter nyligen rivna byggnader. Inom fastigheten finns också ett antal stående byggnader från tidsperioden 1850–1860.

Informativt är det schakt 200 och 300 som har betydelse. I schakt 100 kunde visserligen rester av ett odlingslager konstateras. I schakt 300, som kanske var det mest informativa, noterades att området i ett tidigare skede bestått av odlingsjord som överlagrade ett antal sopgropar där fyndmaterialet daterar det kasserade materialet till tiden 1580–1620.

Mer sammanhängande lager utgjordes av det träflislager som fanns i schakt 300. Detta lager har enligt fyndmaterialet funnits åtminstone under perioden från tidigast 1780 och fram till omkring 1850. Träflislagret täckte en stenläggning som återfanns även i schakt 400. Stenläggningen överlagrar det tomt-dike som registrerades i schakt 400. Stenläggningen sträcker sig över båda de tomter som finns enligt 1776 års karta. Troligen har en sammanslagning av tomterna ägt rum i samband med att den idag stående bebyggelsen anlades strax efter 1800-talets mitt. Det framgår av en brandförsäkringskarta från år 1904 att tomt-erna åtminstone då är sammanslagna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ett mindre antal sopgropar har anlagts i området under 1500-talets slut och 1600-talets inledning. Därefter har odling funnits på platsen, varefter den första tomtindelningen och troligen även bebyggelse har tillkommit. Tomtindelningen har funnits fram till senast år 1904, då kartmaterialet återspeglar en sammanslagning av två tomter. Mer troligt är dock att sammanslagningen har skett tidigare än så, antagligen i samband med den bebyggelse som uppfördes 1850–1860. Den nya större tomten har till vissa delar fått en stenläggning, troligen en stenlagd innergård. På stenläggningen har ett fyndmaterial från tiden 1780–1850 tillvaratagits. Delar av fynden återfanns i ett omfattande träflislager i schakt 200. Troligt är att lagret har bildats i samband med byggnation i området, kanske när den idag befintliga bebyggelsen restes.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Förundersökningens syfte var att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning samt att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges. Efter att undersökningen har genomförts kan konstaterats att förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder har fastställts. En bedömning av anläggningsförekomst och deras typ, antal och ålder har gjorts. Inga betydande avvikelser gjordes från undersökningsplanen eller från den upprättade kostnadsberäkningen, bortsett från att undersökningen genomfördes snabbare än planerat och därmed genererade en lägre kostnad.

Referenser

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

1644-års karta. S53-1:1, Lantmäteristytelsens arkiv

1776-års karta. S53-1:4, Lantmäteristytelsens arkiv

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Västermanland
Län	Örebro
Kommun	Nora
Socken	Nora
Fastighet	Venus 7
Fornlämningsnummer	Nora 164:1

Projektledning	Helmut Bergold och Ebba Knabe
Personal	Helmut Bergold och Ebba Knabe

Undersökningstid	2016-09-19 till 2016-09-21
Exploateringsyta	420 m ²
Undersökt yta	80 m ²
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-1731-2016

Arkeologgruppens projektnummer
2016_30

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd 1-14 förvaras hos Arkeologgruppen AB
i avvaktan på beslut om fyndfördelning.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

SCHAKT 100

4x2,5 meter och 1,2 meter djupt

Överst låg påfört grus som har legat som en grusbädd under en numer riven byggnad. Lagret var 0,2 meter tjockt och överlagrade 0,35-04 meter sandig, lerig mylla, ett eventuellt odlingslager. Under detta fanns omrörda återfyllda massor bestående av lera, sand, grus och sten och under dessa löpte ett stendike i schaktets längdriktning, en dränering, och i botten fanns gråbrun lera på 1,1 meters djup under dagens marknivå, eller på en nivå av 93,14 meter.

SCHAKT 200

9x3-6 meter och 1,1 meter djupt

Schaktets översta skikt utgjordes av ett 0,15-02 meter tjockt lager gårdsgrus som längst som i söder var blandat med humus och sten samt visade en mer omrörd karaktär. Gårdsgruset täckte 0,2 meter mylligt träflislager som i söder sträckte sig mot en störning varefter det blandade ovan nämnda lagret vidtog. Under detta och på vardera sida om störningen, som sträckte sig ner 0,75 meter, fanns en fragmenterad stenläggning, en stenlagd gård i sättsand om 0,2 meter. Därunder fanns ett lager kalkbruk med inslag av lera, detta sträckte sig fram till störningen. Mot botten, på leran som fanns 1,6 meter under dagens marknivå, fanns 0,4 meter odlingsjord med lerinslag, kol, tegelkross, glas och ben. I botten lera där det längst i söder fanns rester av en sopgröp nergrävd i leran.

SCHAKT 300

5x1,8 meter och 0,7 meter djupt

Schaktet innehöll överst 0,1 meter trädgårdsgrus i större delen av schaktet, längst i öster fanns grässvål. Mitt i schaktet, ungefär 0,2 meter under dagens marknivå fanns en tomtgräns A312, ett tomtdike nergrävt cirka 0,7 meter i bottenleran. De stratigrafiska förhållandena i övrigt är som följer under den del som innehöll gräs fanns ett 0,12 meter tjockt lager orange sand som sträckte sig fram till tomtgränsen. Under sandlagret fanns en nedgrävning, A304. Den var omkring 1,5 meter stor och drygt 1 meter djup. I väster var den genomgrävd av tomtdiket. I den östra del överlagrade trädgårdsgruset ett 0,3 meter tjockt lager med fyllnadsmassor som sträckte sig fram till gräskanten i öster. Lagret innehöll förutom fyllnadsmassorna även ställvis fragmenterad stenläggning som stratigrafiskt kunde säkerställas ha legat över tomtdiket. Den orörda leran återfinns på ett djup av 0,4 meter under dagens marknivå.

SCHAKT 400

5x3 meter och 0,9 meter djupt

I de övre delarna återfanns omrörda lager och i bottenleran fanns ett stendike, A404 samt ett mindre soplager, 408, som bland annat innehöll brända ben.

Bilaga 2. Anläggningslista

A209 STENLÄGGNING

4x3 meter. Oregelbunden form och störningar i norr, öst och väst. Kullriga stenar om 0,1-0,15 meter stora, satta i sand. Flat sida uppåt, kraftig lutning mot väster.

A218 NEDGRÄVNING

Inte avgränsad mot väster, ligger direkt väster om A209. 1,6 meter djup och når orörd lera i botten. Fylld med rivningsmassor.

A229 NEDGRÄVNING

En i anslutning till undersökningsområdet äldre källare och garage till befintligt 1860-tals hus.

A233 LAGER

Träflislager, 4x3 meter med samma utbredning som stenläggningen A209. Lagret är 0,2-0,3 meter tjockt, rikligt med träflis samt innehåller fynd och benmaterial. Hus-hållsavfall. Mycket humöst men ändå trampat lager. Fynden indikerar en datering till 1780-1820 med bland annat tyska mineralvattenflaskor.

A241 SOPGROP

I meter i diameter och 0,1 meter djup. Närmast rund, nergrävd i lera och var enbart iakttagbar i leran. Fyndmaterial som ger en datering till 1590-1620.

A252 STOLPHÅL

0,3 meter i diameter och 0,2 meter djup. Nergrävd i lera och fyllning av grå humös lera med trärester.

A304 NEDGRÄVNING

Cirka 1x1,5 meter och 1,1 meter djup. Sogrop med inslag av fynd, ben annars fyllning av humös lera.

A312 NEDGRÄVNING FÖR TOMTGRÄNS

Delvis med stenfyllning.

A404 STENDIKE, DRÄNERINGSDIKE.

A408 SOPLAGER

Oregelbundet, cirka 1,2x0,4 meter stort. Innehåller brända ben.

Bilaga 3. Fyndtabell

F-nr	Sakord	Schakt/Anl	Vikt	Ant.	Anm.
1	Rödgods	100	4	1	Brunglaserad bukbit
2	Stengods	100	3	1	Gråbrunspräcklig glasyr, mineralvattenflaska?
3	Stengods	200/A233	55	6	Stort förvaringskärl, saltglasyr, mineralvattenflaska
4	Flintgods	200/A233	23	2	Blåvit glasyr, kinesiserande
5	Glas	200/A233	6	1	Pressglas, skål
6	Borste	200/A233	4	1	Ben, koppardekor på baksida, tandborste?
7	Glas	200/A241	3	1	Nuppenglas, grönt, bågare
8	Ben	200/A241	2	1	Ben, ornerat med punktcirklar, fragmentariskt
9	Rödgods	200/A241	53	5	Stort förvaringskärl
10	Rödgods	300/A304	436	6	Rödbrännande lergods, dekor i vitlera 1680-1720
11	Rödgods	300/A312	123	2	Fat, skål, vitlersdekor, 1680-1720
12	Kritpipa	400/A408	4	3	Skaftdelar, 1700-tal
13	Rödgods	400/A408	5	1	Vitlersdekor

